

**HEEM-
NIEUWS**

Heemkundekring Bergelijk

de Keersopper

nr 32

In dit nummer:

ERMEN, Bergeijkse Textielteuten – 3: Ermen en Engels	
<i>Piet Aarts, Wim van Dooremolen</i>	p 2
Grensroutes en een Grenspost.	
<i>Wim van Dooremolen</i>	p 7
Meester Panken in beeld	
<i>P. Aarts</i>	p 19

Het gebied Luchtkasteel te Bergeijk; daar waar ooit Frans Ermen kasteelrestanten verkocht tot er niets meer was.

Heemkundekring Bergeijk

Secretariaat:

Hoek 25A, 5571 GJ Bergeijk

Tel. 0497-57 17 19

E-mail: info@heemkundekringbergeijk.nl

www.heemkundekringbergeijk.nl

Rabobank Bergeijk IBAN NL95RABO0101373627

DE KEERSOPPER

NR 32

maart 2014

HEEMKUNDEKRING BERGEIJK

Hallo heemkundevrienden,

Deze Keersopper komt met een derde deel over de textielteuten Ermen, en verhaal wat jullie nog te goed hadden. Illustratief voor de Ermen-story zijn de nevenstaande en laatste pagina's van deze Keersopper.

Piet Aarts heeft ook nog wat over meester Pankens foto uitgezocht.

En Wim van Dooremolen laat jullie weten wat de Heemkundekring met Grenspost en Dodendraad van doen had.

We hadden in maart onze jaarvergadering en vertelden o.a. wat we vorig jaar zoal gedaan hadden; activiteiten in 2013:

- Een nieuwe Teutenkamer in het Teutenhuis inrichten.

De teut krijgt gezelschap. Zijn vrouw zit daar te spinnen, met haar poffer op.

- Proberen een uitkijktoren te krijgen bij de Keersop-kasteelgebied. Sponsoring via de RABObank, via de Wedstrijden Kroonappels en Dorpen-Derby is niet gelukt.

- De Lezing 'Hertogen van Brabant' in april door J.A. Bijsterveld had een betere publiekbezetting verdiend.

- Onze heemkring ging op bezoek bij Heemkring 'De Heerlijkheit Plo' te Oploo.

- In juni een rondleiding door het Teutenhuis met zijn musea.

- In juli de tentoonstelling 'Pracht en Praal in Plaat en Prent' in de Hofkerk.

- De Historie van Straat en Eind werd getoond bij de heropening van de Meester Pankenstraat.

- Een Enquête naar interesses van heemkundeleden had onvoldoende respons.

- Het wandelgebied Luchtkasteel werd in september geopend

Verder werden educatie filmpjes gemaakt over het Kasteel en over de Teuten; schoolrondleidingen gegeven bij gebruik van leskisten over 'Gisteren' en 'Romeinen' en werd schenkingmateriaal (vooral boeken) uitgezocht en geregistreerd.

Soms moeten we via onze Nieuwsbrieven helaas ook ander nieuws vermelden.

Wim van Dooremolen.

Met excuses voor prenten die in zwart-wit. Minder goed uitkomen.

Redactieleden:

Wim van Dooremolen

Ad Tilborghs

Martien Veekens

e-mail doorem@planet.nl

Daniel Vangheluwe

Jaap Bussing

ERMEN, Bergeijkse Textielteuten – 3: Ermen en Engels

Piet Aarts, Wim van Dooremolen

Om de draad van het verhaal weer te kunnen oppakken, roepen wij nog even in herinnering:

Deel 1: (Keersopper 26, sept. 2012) De familie Ermen op 't Loo, met het accent op Frans Ermen, stoffenteut, die de restanten van het kasteel van Bergeijk als bouw materiaal verkocht;

Deel 2: (Keersopper 27, dec. 2012) Godefridus, de zoon van Frans Ermen, vestigt zich in Duitsland, sticht een groot gezin, waarvan drie zoons, naast hun activiteiten in Duitsland, ook de Engelse textielindustrie in en rond Manchester mee tot ontwikkeling brengen.

Dan nu deel 3: Ermen en Engels

Friedrich Engels sr.

Nadat in 1836 Friedrich Engels sr. zijn garenhandelszaak Engels & Söhne aan zijn zoons overdeed toog hij naar Manchester. Hij was daar al eens in

1832 gaan kijken hoe het Peter Ermen met zijn nieuwe bedrijf verging. Samen richtten ze te Manchester het bedrijf Ermen & Engels op. Volgens de overeenkomst van 1837 tussen Fr. Engels sr. en Peter Ermen werd tevens een gelijkwaardige fabriek in Duitsland in het Aggertal (Bergisches Land) opgericht: de katoenspinnerij Ermen & Engels, die in 1843 in bedrijf werd gesteld.

De Engelse firma moest in Engeland en op het vasteland afzet vinden, de Duitse vooral in Pruisen en in de Duitse Tolunie. Antoon Ermen behartigde de belangen van zijn broer Peter in Barmen en nam vanwege van zijn ervaringen een tijdlang de technische leiding van de fabriek in Engelskirchen over.

In 1842 stuurde Engels sr. zijn zoon voor een paar jaar naar Manchester, waarschijnlijk in de hoop dat de samenwerking met de Ermens zou helpen om Friedrich jr. te doen genezen van zijn botsende radicale ideeën.

De fabriek Ermen & Engels te Engelskirchen; nu museum.

Friedrich Engels jr.

Friedrich Engels 1840

Hij was een zeer belesen jongeman met een sterk ontwikkeld talent voor talen. Hij leefde in Manchester een dubbelleven: Overdag werkte hij en 's nachts was hij sociaal onderzoeker. Manchester verkeerde in de beginperiode van de industrialisatie en er voltrok zich een politieke en sociale strijd. Engels observeerde scherp hoe de strijd tegen kinderarbeid en 15-urige werkdagen werd vormgegeven en zag er onlusten en oproer in de fabrieken en de ontwikkeling van vakbonden en coöperatieve vennootschappen. De diepe indruk die dit alles op hem maakte en zijn ervaringen in de firma van zijn vader in Duitsland wakkerden in hem het verzet aan tegen de 'kapitalistische uitbuiters'¹, waartoe hij ook zijn vader rekende.

Danny Crosby op 'LEGACIES –UK History local to you'; Friedrich Engels Jr in Manchester

Nadat hij al in 1844 een boek had geschreven over 'De toestand der arbeidersklasse in Engeland, publiceert hij samen met zijn grote vriend Karl Marx in 1847 het 'Communistisch Manifest'. Zij worden samen aanstichters van wereldwijde revoluties. Na het revolutiejaar 1848 ziet Engels jr. zich genoodzaakt bij Ermen

THE MILL IN MANCHESTER
(The position to the right of the photo is the original mill of Ermen and Engels)
 From: Friedrich Engels: A Biography
 by Gustav Mayer, New York, Alfred Knopf, 1936, page 138.

& Engels in Manchester de kost te verdienen, en eigenlijk niet alleen voor zichzelf, maar in zekere mate ook voor de familie Marx die zich in behoef-

tige omstandigheden in Londen heeft gevestigd en die geregeld bij hem om ondersteuning aanklopt.

De verhoudingen tussen de Ermens en Engels jr. - Engels sr. was in 1860 overleden - bleven stroef. Het zal voor alle partijen een opluchting geweest zijn dat er in 1969 een uitkoopregeling werd overeengekomen.

Friedrich Engels jr. had inmiddels wel een van zijn belangrijke doelstellingen bereikt: De publicatie van deel I van 'Das Kapital' door Karl Marx in 1868.

Friedrich Engels staat naast zijn vriend Karl Marx, in Berlijn uitkijkend over de rivier de Spree.

De bewerking en uitgave van deel II, III en IV, zijn later, na de dood van Karl Marx, door Friedrich Engels zelf verzorgd.

Zonder het kapitaal van Ermen en Engels zou *Das Kapital* van Marx en Engels wellicht nooit verschenen zijn. Hoe men verder ook oordeelt over de bijdrage van het duo Marx en Engels aan de wereldgeschiedenis, we moeten ze nageven dat ze in ieder geval diep hebben nagedacht over een eerlijker verdeling van eigendom, arbeid, rijkdom en armoede. Hoogst actuele thema's en problemen die in onze tijd van bankencrisis, bonussen en voedselbanken, nog niet geheel schijnen opgelost. Hun gedachtegoed is nog steeds de inspiratiebron voor denkers over de inrichting van de maatschappij. En het zijn ook de aanhangers van dat gedachtegoed van Marx en Engels, die in het begin van de 20^e eeuw vanuit landbouwcom-mune De Ploeg in Best de textielindustrie naar Bergeijk terugbrachten; maar dat is een ander verhaal!

In het bedrijf in Duitsland, waaruit de familie Ermen zich inmiddels had teruggetrokken, zou ook een revolutie plaatsvinden: de elektrische. Vanuit de fabriek werd al spoedig heel Engelskirchen en omgeving verlicht –

met behulp van gloeilampen en stopcontacten. Net als elders in de regio werden de machines in de katoenspinnerij Ermen & Engels eerst door water

aangedreven. Het riviertje de Agger was op den duur echter niet betrouwbaar genoeg: sinds 1845 werd het wisselende waterpeil met behulp

van stoommachines gecompenseerd. Ook daarna werd er nog gebruik gemaakt van de rivier maar vanaf toen werd met behulp van waterkracht vooral elektriciteit opgewekt. In 1903 leverde dit zoveel stroom op dat heel Engelskirchen hiervan profiteerde.

De oude, vroeger door waterkracht aangedreven krachtcentrale met de reusachtige turbines, vliegwielen en generatoren behoort tegenwoordig tot de pronkstukken van 'das Rheinische Industriemuseum'

Het resultaat was een textielfabriek als elektriciteitscentrale en steeds meer huishoudens die over stroom beschikten: puur enthousiasme voor de vooruitgang!

Na het terugtreden van Friedrich Engels uit de onderneming in Manchester in 1869, trad Henry John Roby, echtgenoot van de dochter van Peter Ermen, toe tot de firma, die vanaf 1874 verder ging onder de naam Ermen & Roby, om tegen het einde van de eeuw onderdeel te worden

van de 'English Sewing Cotton Company'. Dat was in 1899 na de dood van Godfrey, ruim 100 jaar nadat zijn opa, de teut Francis

Ermen op 't Loo, de restanten van het kasteel van Bergeijk verkocht. Waarmee we het verhaal over die Bergeijkse teutenfamilie Ermen afsluiten.

Grensroutes en een Grenspost.

Wim van Dooremolen

De Heemkundekring Bergeijk werd betrokken bij het maken van wandelroutes langs grenspalen.

Voor het idee van de burgemeester (Driek van de Vondervoort) zetten De Grenslopers de routes uit (Jan Sengers), de gemeente zorgde voor de projectleiding (Myrthe Peters) en afspraken met grondeigenaren, de heemkundekring verzorgde de informatie op de routes (Wim van Dooremolen), SRE voor wandelknooppunten aanleg (José Berlage), Stichting Promotie Bergeijk (Jan Janssen) voor financieel support en de VVV (Willem van Montfort) voor folders, technische support en PR. Dit alles in goede samenwerking.

Wandelroutes 2009 bij het gebied Stevensbergen-Pielis, nabij de grens.

Routes van 12, 22 en 30 km werden samengesteld, waarbij 13 van de 19 km grens met België betrokken werd; van grenspaal 187 tot paal 197.

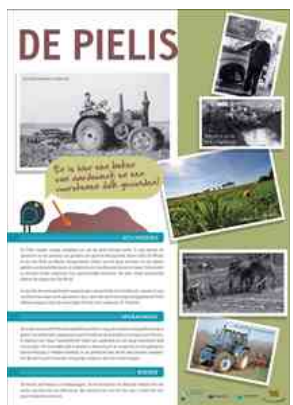

(Het gebied bij grenspalen 185 -187 heeft het Wateringenpad als wandelroute)
 De heemkundekring Bergeijk leverde informatie en verhalen over de grens. Verhalen over de grenspalen, het grensgebied, smokkelen en conflicten.

1. Informatieborden

De eerste taak voor de Heemkundekring was informatieborden ontwikkelen. Informatieborden zoals er eerder door de heemkundekring voor het buitengebied ontwikkeld waren. In het betrokken gebied staan er, zoals

- = Grenspaal 191, met een verhaal over het hoogste punt van Noord-Brabant;
- = Stevensbergen, over een Natuurgebied, en
- = De Pielis, over een heideontginning.

Er werden nieuwe borden ontwikkeld over:
 De Hutten, Smokkelen en gebiedshistorie 'Ooit was het hier anders'

Laten we informatie en afbeeldingen van een paar borden bekijken.

1e.De Hutten, een naam die herinnert aan de tijd dat hier op de heide plaggenhutten stonden van illegalen uit vroegere tijden.

De Wateringen:

U kijkt uit op het natuurgebied 'Lommelse Wateringen'. De wateringen zijn ontstaan in het midden van de 19e eeuw als grasland; een vloeiveidengebied dat gebruik maakte van kalkrijk water uit de Ardennen, aangevoerd via de Maas, de Zuid-Willemsvaart en het Kempens kanaal.

Later werden hier populieren geplant voor de luciferindustrie. Nu is het een natuurgebied met (door het voedselrijke water) bijzondere planten zoals wilde krokus, en herfsttijloos. Ook Bergeijk creëerde zijn vloeiveiden; van hier uit met 'De Keunensloop' en verderop 'De Beekloop'.

Wilt u meer weten over 'De Wateringen'? Er is een wandelroute 'Wateringenpad' en in dit natuurgebied, geeft een IVN.-gids iedere eerste zondag van de maand, excursie.

Grenspaal 187

Bij grenspaal 187, voorzien van het jaartal 1843 en de rijkswapens van Nederland en België kunt u niet komen om hem beter te bekijken. De afvoersloten van 'De Wateringen' verhinderen dat. Het is een van de 288 grenspalen die in 1843 hier aan de Belgische grens geplaatst zijn.

De Keersop

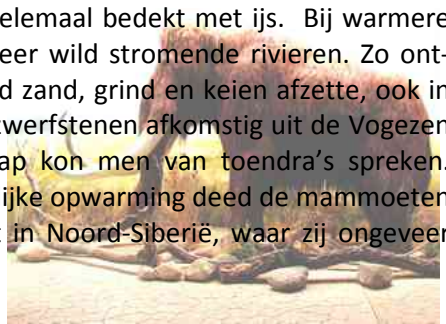
Het riviertje de Elzenloop, dat in het gebied De Elzen in België ontspringt, wordt stroomafwaarts met wat zijriviertjes uit Luyksgestel aangevuld en gaat bij Bergeijk De Keersop heten. Die mondt 13 km verderop en 13 meter lager gelegen uit in de Dommel. De Keersop is een snelstromend riviertje met water van hoge kwaliteit en met een rijke flora en fauna.

2e. Ooit was het hier:

Toendra

200.000 jaar geleden was ons land bijna helemaal bedekt met ijs. Bij warmere periodes smolt het ijs en ontstonden er zeer wild stromende rivieren. Zo ontstond o.a. de Maas, die in een groot gebied zand, grind en keien afzette, ook in de Kempen. We vinden hier maaszand en zwerfstenen afkomstig uit de Vogezen en de Ardennen. Ten zuiden van de ijsskap kon men van toendra's spreken. Mammoeten trokken hier rond. De geleidelijke opwarming deed de mammoeten zo'n 14.000 jaar geleden terugtrekken tot in Noord-Siberië, waar zij ongeveer 4.000 jaar geleden zijn uitgestorven.

Daarna Oerbos

Zo'n 10.000 jaar geleden werd het warmer en veranderde het landschap. De begroeiing nam toe en het begon hier op een oerbos te lijken, waar jagers naar toe trokken. Omstreeks 4000 jaar geleden werden deze jagers langzamerhand landbouwers. Zij verbrandden bos om er akkerland van te maken. Deze eerste boeren hebben hun sporen nagelaten met grafheuvels zoals de 'ringwal-grafheuvel' hier op de Witrijt bij de St. Gerardusweg.

In dat graf lagen een klokbeker en een vuurstenen mes.

Vervolgens Heide

Nadat de bossen hier grotendeels verdwenen waren, bleef er een grote heide over. Bewoners van de aanliggende dorpen konden er bijen uitzetten, turf steken voor de haard of heideplaggen voor de potstal. Ook kon men er dieren laten grazen, zoals schapen, die wol leverden en mest. Lange tijd is de heide een belangrijke bron van inkomsten geweest.

Dan Dennenbossen

Vanaf de 19^e eeuw werden er dennen aangeplant op de heide. Dit hout was zeer geschikt voor de mijnbouw. Het werk in de mijnen, zoals de Limburgse kolenmijnen, was gevaarlijk. Om de gangen te ondersteunen gebruikte men dennenhout. Kenmerkend is dat dit hout kraakt vóór dat het breekt. Bij krakende stutten: wegwezen!

En nu is het Akkerland en Natuurgebied.

De heemkundekring vroeg en kreeg extra aandacht voor een korte route, te lopen met kinderen. Educatief, over smokkelen en met een oude grensovergang. Het werd een 4 km route vanaf Café Dennenlucht te lopen. Met een bord

3e. Smokkelen

Het smokkelen was voorheen ‘pungelen’, De zak die men op de rug droeg werd een ‘pungel’ genoemd. Soms was het pungelen net een spel, waarbij de douane aan de grens moest proberen de smokkelaar te pakken te krijgen. De smokkelaar probeerde op zijn beurt de douane te slim af te zijn.

Wat werd er gesmokkeld? Alles waarmee geld te verdienen viel. Honderd jaar geleden was dat zout waarmee ze een halve cent per kilo verdienden. Tijdens de oorlog o.a. brood en tabakswaaren. Ja, tabak en drank zijn altijd populaire smokkelwaaren gebleven; en niet te vergeten: boter.

Botersmokkel

Na de Tweede Wereldoorlog, vooral in de 50-er jaren, was er met boter veel geld te verdienen. In het pikkedonker slopen avontuurlijke jongemannen in kleine groepjes over de bospaadjes die van Nederland naar België voerden. De boter zat in een rugzak (pungel) waar 25 kilo in ging. Voorzichtig manoeuvreerden de ‘pungelaars’ dan in de donkere nacht; op hun hoede voor de douaniers die zich overal langs de route verscholen hielden.

Toen het prijsverschil voor boter erg groot werd, probeerde men met auto's vol boter de grens te passeren. Dat waren toen niet langer arme grensbewoners, maar beroepsmokkelaars.

Er werd soms door douaniers op auto's geschoten en de smokkelaars op hun beurt strooiden kraaienpoten uit om achtervolgende auto's de banden lek te laten rijden. Men kon toen niet meer spreken van de 'sport' van het smokkelen. En nu? Nu zijn er geen grensbewakingen meer en kunnen we gewoon boodschappen over de grens gaan doen en daar benzine gaan tanken.

Op die route wilden de heemkundekring ook een grensovergang neerzetten. Een grenspost met huisje, slagboom en afscheiding met dodendraad en een informatiebord daarover; nabij grenssteen 196D.

Het informatiebord:

4e. De Dodendraad

Als grensscheiding maakte langdurig "Het ijzeren Gordijn", zoals in Duitsland het meeste indruk, in negatieve zin.

Een ijzeren gordijn als grensscheiding stond er ook ooit aan de Bergeijkse grens; voor een scheiding tussen België en Nederland, van 1915 tot 1918.

De 1^e Wereldoorlog

Tijdens de eerste wereldoorlog (1914 – 1918) zijn er duizenden Belgen (men spreekt van 1 miljoen) uit hun door Duitsers bezette gebied naar het neutrale Nederland gevlucht.

Ook waren er vele Belgische oorlogsvrijwilligers die zich via Nederland bij de geallieerden (Engeland, Frankrijk) aan wilden sluiten. Verder waren er de smokkelaars. Smokkelaars van goederen en smokkelaars van spionageberichten.

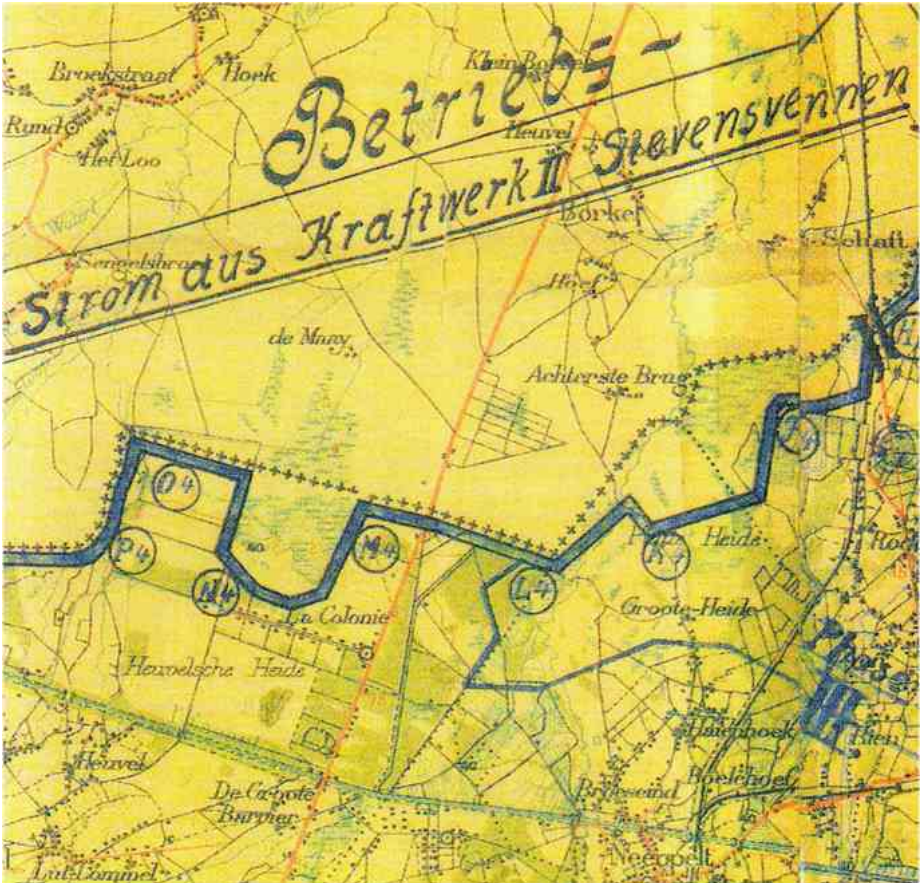
Om dit alles te beletten werd de landsgrens tussen Nederland en België in 1915 over de gehele lengte (330 km), van Zuid-Limburg tot in Zeeland, afgesloten met een metershoge zogenoemde 'Dodendraad'; een grensafscheiding waar een spanning van 2000 Volt of meer op stond.

Van Vaals tot in Zeeland werd zo de grens afgesloten.

Op de zijkant nog 'douanefoto' aan te brengen.

Een Ijzeren Gordijn

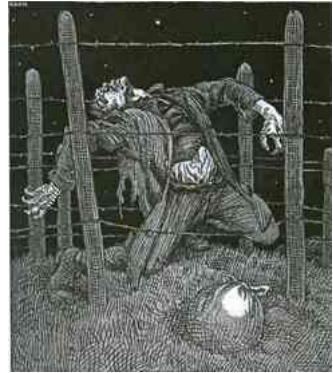
Het werd een driedubbele afscheiding; twee rijen van prikkeldraad en daar tussen een afrastering waarop meer dan 2000 volt spanning stond. Hiervoor werden verzinkte of koperen draden gebruikt die met isolatoren aan de palen werden bevestigd tot meer dan 1,5 meter hoogte. De draden op slechts 30 cm afstand van elkaar; hoe kom je daar door? Er vielen veel slachtoffers: smokkelaars, spionnen, vluchtelingen, grensbewoners: Meer dan 800 (mogelijk 1500) slachtoffers zijn er in de oorlog 'doodgeblijksd', zoals men dat noemde.

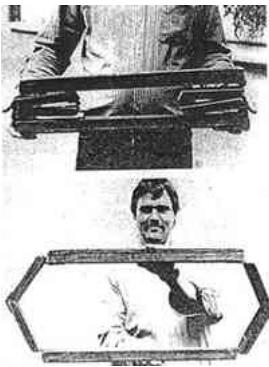
Een passeersraam

Honderden vluchtelingen zijn erin geslaagd om naar Nederland te vluchten door houten tonnen, aan de hand van wollen dekens, door een houten fietsvelg, een passeersraam, volledig in rubber gehuld en zo.

Dat passeersraam was een speciale klem om de overkant te bereiken. Het 'Vouwraam' bestond uit balkjes met een gleuf waarin een stuk buitenband van een fiets was aangebracht voor isolatie. Op de uiteinden waren ze met elkaar

Dodendraad slachtoffer

verbonden door twee scharnierende korte balkjes. Door

het apparaat tussen de draden te plaatsen en open te klappen verkreeg men een opening van 75

bij 30 cm om door te kruipen. Slim.

2. Folders

De heemkundekring verzorgde ook folders voor de 4 wandelroutes met thema's

1. Beleef Smokkelen
2. Van Pungelen tot Kraaienpoten
3. Naar N-Brabants Hoogste Punt
4. Grenspalen.

Enige thema's (maar niet alles is gebruikt) :

A. Over de dodendraad:

1. De Meierijsche Courant vermeldde over de draadaanleg:

“ Door de Duitschers wordt heden alhier aan de grens met koortsachtigen ijver gewerkt aan de draadversperring. Vanaf de richting de Colonie is men gevorderd tot de wetering van mevrouw Ogez en de richting Hamont tot nabij de Abdij der Paters Trappisten. Jammer dat bij deze werken zooveel natuurschoon het moet ontgelden. Aan de Abdij worden de boomen in de mooie laan voor 't klooster en

de Hamontsche dreef om gehakt, de schans om den boogaard alsmede de fruitboomen worden niet ontzien.

De Draad passeerde de Achelse Abdij door tuin en muren.

Een groot vernielingswerk zal plaats hebben in de kunstmatig aangelegde vloeiveiden der Paters waardoor voor een paar km. de grens loopt van Schaft en Achel. Door Belgische werklieden onder toezicht van Duitsche militairen wordt de versperring tot stand gebracht.”

2. Doodgebliksem

Als je tweeduizend volt door een mensenlichaam jaagt, blijft er niet veel van over. Die les hebben mensen aan de grens met België tijdens de Eerste Wereldoorlog op gruwelijke wijze geleerd. In die tijd hadden de mensen nog olielampen en kaarsen. Wat elektriciteit is en vooral hoe dodelijk een flinke schok kan zijn, daar hebben mensen in die jaren geen idee van. Misschien is die onwetendheid wel de reden geweest waarom de 'dodendraad' zoveel slachtoffers maakte; 'doodbliksemde'.

Ook enkele gezinnen in Bergeijk maakten er op dramatische wijze kennis mee.

De Meijerijse Courant verhaalt erover in sept. 1916, welk voorval in het E.D. van 5 augustus 2008 wordt gememoreerd:

De familie Wuijts uit Bergeijk is zo'n gezin met 'n slachtoffer.: Hun huis staat op slechts dertig meter van de versperring. De vierjarige Petertje Wuijts wordt op 6 september 1916 één van de slachtoffers van de dodendraad. Naar de precieze oorzaak is het gissen, maar het mannetje is waarschijnlijk net als elke vierjarige

ontzettend nieuwsgierig. De Duitsers hebben de versperring wel afgeschermd met hekken, maar dat is kennelijk niet erg grondig gebeurd.

Op elke vijfhonderd meter hebben de Duitsers een grenspost staan, maar patrouilleren doen ze nauwelijks.

Op die bewuste dag in september moet Peter-tje even aan de aandacht van zijn ouders zijn ontsnapt. Hij glipt tussen de afschermden hekken en probeert vervolgens onder de stroomdraad door te kruipen naar de andere kant van de grens. Op het moment dat de kleuter de draad aanraakt, schiet de tweeduizend volt door zijn kleine lijf. Wat overblijft is een zwaar verminkt lichaampje.

De dodendraad bij de Bergeijkse Barrier, dicht langs 'n boerderij

Vader Wuijts, waarschijnlijk in blinde paniek, wil zijn zoon te hulp schieten. Omstanders weten hem tegen te houden en voorkomen zo dat het drama waarmee het drama voor de familie Wuijts nog groter wordt. Een buurman lukt het vervolgens om het lijkje van de kleuter met een oude fietsband vastgebonden aan een stuk hout naar zich toe te trekken. Het lichaampje ziet helemaal blauw en een armpje is zo verkoold dat het handje er afvalt.

De kleine Wuijts is helaas niet het enige slachtoffer dat te betreuren valt. Zo wordt een jaar later op vijftig meter van de grens weer een schokkende ontdekking gedaan. Duitse grensbewakers vinden aan de Nederlandse kant van de grens het stoffelijk overschot van de zeventienjarige Bergeijkse sigarenmaker Fried Hendriks. De krant meldt dat zijn verkoold lichaam daar waarschijnlijk achtergelaten is door de kameraden waarmee hij smokkelde. De ouders

van de jongen worden op de hoogte gesteld en zijn lichaam wordt naar het lijkenuis op Bergeijk 't Loo gebracht.

De Bergeijkse sigarenfabriek Willem III (achter het Teutenhuis gelegen) leverde sigaren aan de Duitse grenswacht.

B. Over het grensgebied

Door de boswachterij wandelend, nabij knooppunt 88, zijn we dicht bij de plaats waar in 1953 de oudste grafheuvel van Noord Brabant gevonden werd. Bijna 4000 jaren oud. Met daarin een beker en een vuurstenen mes. Heel opvallend is dat het mes gemaakt was van een vuursteensoort die alleen in Frankrijk voorkomt. Dus al heel lang geleden waren hier de eerste landbouwers. En een daarvan had ver gereisd of een verre reiziger ontmoet. Die hield daar een duur mes aan over.

In deze bosrijke omgeving is het nauwelijks voor te stellen hoe groot hier vroeger de heide was. Ja, ooit was het hier oerbos, maar toen rendierjagers overgingen naar land bewerken en vee houden, ja toen begon het slopen van de bossen (het hout voor huizen en de grond voor landbouw).

En zo ontstonden grote heides, zoals hier de Postelse heide. Groot, zoals het volgend verhaal ons leert.

3. Verhalen en P.O.'s (Points Of Interest) aanleveren.

Ook hierin werd een bijdrage geleverd, b.v. mp3 files over

Een Veldslag op de grote heide

Het was tijdens de 80-jarige oorlog dat hier in 1596 op 14 maart bij zonopkomst Spanjaarden uit Herentals aankwamen. Een "compagnie paarden van graaf Bellefoyense" die aan Jan Gooyaarts vroegen of hij wist waar de Staatsen zaten.

Zijn aanwijzingen bleken te kloppen, want om 9 uur dezelfde ochtend kwamen ze uit de aangewezen richting aan, uit Dalem bij Hapert.

Jan Fransen van de Grote Witrijt moest op uitkijk staan. Hij klom daarvoor in een hoge boom "**van de welcke hij sach tot Lommel, Daelen, Moll en Postelscher bosch**"

(Vanuit een hoge boom op de Witrijt kijken naar Dalem, Lommel, Mol en Postel...dat is dan wel over een héél grote heide,red.)

Maar het was toen geen grote stille heide; verre van stil.

Een jongen van de Cleynder Witrijt had een grote hoop ruyteren in de heide gezien die van Dalem kwamen. En hoe het afliep ?

Het gevecht vond plaats bij de Wijer die van Postel was. (Dat is bij wandelknooppunten 88-80.)

Voor het verslag van de strijd kunnen we het beste Jan Franssen aan het woord laten die weer in de hoge boom geklommen was: *"ik kon niet zien wie meester was; door het vele schieten en door elkaar rijden. Ik dacht eerst 'De Spanjaarden', maar toen ik hun vijanden gezamenlijk naar Bladel zag rijden, besepte ik dat die meester waren.*

Op de gevechtsplaats lagen tussen de gebroken lansen, twee doden, die de pas-toor van Bergeijk heeft opgehaald en begraven."

De Heide ontginnen.

Zoals Rein Hoeks vertelt.

"In de zomer van 1936 kwamen vier boeren en ik bij elkaar bij Charelowie Vermeeren. Die had een boerderij vlak over de grens, en ook grond op Nederlands gebied, dat hij huurde van Baron de Brocqueville.

Wij wilden ook wel meer grond. Ik had nog drie broers en daarvoor was vaders boerderij te klein. Toen was er ook geen werk in die crisistijd.

't Resultaat van dat gesprek was dat Vermeeren ons in contact bracht met de rentmeester van de baron. Wij hadden het oog op de grond ten Oosten van de Beerze. De rentmeester maakte toen een plan of plattegrond met de landmeter (tevens hoofd van de school in Postel). In 't midden een zandweg Zuid-Noord, de huidige Lindendreef, en dan kavels weerszijden.

Ik, Rien Hoeks, had 24 ha gehuurd.

Jan Jansen 10 ha

Kees Jansen 13 ha

Janus Slenders 10 ha en Koolen (De Smed) 6 ha

Vier jaar kregen we de grond voor niks, om te ontginnen.

Er stonden bossen op, veel bomen en dan nog heuvels en kuilen. Wij hadden toen drie paarden waarmee de bomen omgetrokken werden en met schoppen en bijlen losgehakt.

Na drie jaren hadden nog meer boeren grond gehuurd. Toen kwam de oorlog en was het heel gevaarlijk om daar te werken.

De baron vroeg de volgende 12 jaren fl 6,- per ha. Het was werk met kar en paard; er naar toe en terug en dan 5 a 6 km ver.

Tot zover over de grensroutes, Wim

Meester Panken in beeld

door P. Aarts

Vooraan in elk van de zes delen van “*De dagboeken van P.N. Panken, 1819 – 1904*” van de hand van dr. P. Meurkens, staat onderstaande ovale foto. Meurkens zegt daarover in de inleiding van deel zes:

De mentale wereld van P.N. Panken¹

Van Peter Norbertus Panken werden bij leven verschillende portretten gemaakt. Hiervan zijn een schilderij uit 1886 en enkele foto's van omstreeks 1900 bewaard gebleven.² Zelf heeft hij in het jaar 1903 alle “Mijne fotografische en andere portretten” genoemd (VI, p.C1507-1508):

Panken:

“Het vervaardigen van levensportretten was alhier, gelijk elders, schier geheel in onbruik tot ongeveer in het midden der negentiende eeuw. Ten jare 1859 werd een fotografisch portret van mijn persoon geteekend, hetwelk door vocht reeds lang verbleekt is. Ook de toen nette lijst is versleten. Tijdens mijne schoone reis, in Mei 1886 naar Italië werden te Rome door een fotografist 25 stuks portretten geteekend, welke ik grootendeels bij mijne tehuiskomst aan familie, vrienden en kennissen heb geschonken. In het begin van October 1903 vervaardigde Mejufvrouw Marie Elsen, dochter van den wel-

Ed. zeer geachten heer Albert Elsen te Bergeijk twee portretten en spoedig hierna nog een zestal, alle fotografisch”.

Meurkens:

“De foto's, die Marie [van der] Elsen in 1903 in Bergeijk heeft gemaakt, bieden in elk geval een levensecht portret van de oude Panken. Hij had het ronde hoofd van een Brabander: een egaal bol gezicht met een flinke neus, smalle lippen, en hij loenste niet zo'n klein beetje. Verder weten we van hem dat hij van middelmatige gestalte was, hetgeen betekende dat hij makkelijk onder een deurpost van 1.75 hoog doorging. En in alle opzichten was hij 'gewoon', dat wil zeggen niet corpulent, geen brildrager, wel met het stijgen der jaren enigszins hardhorend. Dit laatste kreeg hij in 1903 ook zelf in de gaten, maar hij dacht toen dat dat lag aan het koude winterseizoen (VI, p.CI44). Met de vordering van de leeftijd was hij enigszins beverig: zijn handschrift vanaf 1870 verraaft een tremor. De bolhoed leek hem vastgeroest aan het hoofd, maar we weten dat men in zijn tijd alleen 'gekleed' op de foto ging”.

Noten

1 De schrijver dankt Johan Biemans en Gerard Rooijackers voor de kanttekeningen die zij maakten bij deze tekst.

2 In eigendom van familie Hoeks te Bergeijk. Het portret vóór in deze uitgave is een kopie van één van deze foto's van 1903. Verder is op het gedachtenisschild van P.N. Panken, in het Bergeijkse Eicha-Museum aanwezig, een foto afgebeeld.

Ik vermoed dat Meurkens zich vergist met de tekst in voetnoot 2:

“Het portret vóór in deze uitgave is een kopie van één van deze foto's van 1903 “

In het boek van H. Mandos en A.D. Kakebeek: *De Acht Zaligheden*, (1971), staat op bladzijde 85 de volgende foto, met onderschrift:

“De foto door de oprichters van het genootschap Taxandria, Turnhout, gemaakt op de achterplaats van het woonhuis van P.N. Panken te Bergeik, 4 nov. 1903”

Ik denk dat het onderschrift bij deze foto juist is, temeer daar uit de dagboeknotities van Panken zelf blijkt dat er in de periode okt-nov. 1903 geregeld contact was met het genootschap in Turnhout, mede naar aanleiding van opzienbarende urnenvondsten in Luijkgestel.

Op deze foto oogt Panken naar mijn idee een stuk ouder dan op de ovale foto, die volgens Meurkens ook van 1903 zou zijn.

In het boek van Mandos en Kakebeek treffen we op blz 56 de rechthoekige foto aan waaruit, naar mijn mening, het ovaal is genomen:

Het onderschrift bij deze foto luidt:

“P.N. Panken met zijn befaamde bolhoed. Foto gemaakt te Strijp, Eindhoven, door de fotograaf P. v. Hout. (Jaar onbekend)”

De kleinkinderen van Frans Ermen lieten meer na.

De Ermen school in de Ermenroad te Manchester, daar waar de kleinkinderen van Frans Ermen hun fabriek hadden.

De Ermenroad in Manchester

ISSN: 2213-820X